

A LEGRÉGIBB NAUM-LEGENDA
ÉS A MAGYAR HONFOGLALÁS*

Az elmúlt években örvendetesen megnőtt az érdeklődés Magyarországon a korai magyar történet szláv forrásai iránt.¹ A kétségtelen előrehaladás ellenére sem lehetünk maradéktalanul elégedettek az eredményekkel. Elég csak arra hivatkoznunk, hogy a magyar őstörténet, a honfoglalás és a kalandozások számottevő kútfőit szemelvényes fordításban közéteendő kötet két kiadása² közül egyik sem tartalmazza Naum legendájának magyar vonatkozású passzusát.

Szt. Naum életének fontosabb eseményeit négy életrajz, legenda örökítette meg. Közülük kettő egyházi szláv nyelven, kettő pedig görögül íródott.

Szt. Naum I. (legrégibb) legendája a leghitelesebb, legmegbízhatóbb Naum-életrajz, amely fontos információkat tartalmaz a korai magyar történelem szempontjából is. Mivel számunkra az I. legenda fontos magyar vonatkozása miatt is, az alábbiakban ennek részletes ismertetésére térünk csak ki.

Szt. Naum II. legendája egy példányban maradt ránk egy XVI. századi gyűjteményben, amelyet a belgrádi Nemzeti Könyvtárban őriznek. A középbolgár nyelven írt legendát J. H. Konstantinov fedezte fel. Nem önálló munka, hanem görög források alapján összeállított kompiláció. Forrásértéke messze elmarad az I. legendáétól. J. Ivanov adta ki.³ A legalaposabban V. N. Zlatarski foglalkozott keletkezésének problémáival.⁴

Szt. Naum III. legendája görög nyelven készült. Valószínű, hogy ohridi görög szerzetesek állították össze a XIII—XIV. században. Szövegét görögül a XVIII. szá-

* A jelen dolgozat, a Szegeden folyó és a Szegedi Őstörténeti Munkaközösség tevékenységéhez is kapcsolódó középkortörténeti és szlavisztikai kutatások eme terméke 1976 tavaszán íródott. A tanulmány elkészülte után jutott a szerzők tudomására, hogy a Naum-legendáról velük egy időben Király Péter budapesti professzor is készített értekezést ama fővárosi vállalkozás keretében, amely a magyar őstörténet forrásait kívánja egybegyűjteni és megfelelő magyarázatokkal ellátva kiadni. E dolgozat szerzői úgy vélik: a magyar tudománynak csak hasznára válhat, ha a hazai kutatásunkban eddig oly nagyon elhanyagolt Naum-legendát most egyszeriben két oldalról is vizsgálatban részesül; s a szerzők abban a reményben teszik közzé szerény anyagukat, hogy az — jobbára történeti szempontjaival — megerősíti vagy esetleg kiegészíti Király Péternek a Naum-legendára vonatkozó, általunk természetesen nem ismert kutatási eredményeit.

¹ KIRÁLY PÉTER: A magyarok említése a Konstantín-legendában. Magyar Nyelv 70 (1974) 1—11., 157—173.; KIRÁLY PÉTER: A magyarok említése a Metód-legendában. Magyar Nyelv 70 (1974) 269—285., 406—430.; KIRÁLY PÉTER: A magyarok említése a 811. évi események óbolgár leírásában. Magyar Nyelv 72 (1976) 136—148., 257—268., 408—422.; HAJDÚ P.—KRISTÓ GY.—RÓNATAS A. (szerk.): Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I: 2. Bp. 1976. 200—210. (A vonatkozó részt FERINCZ ISTVÁN írta.)

² A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte GYÖRFFY GYÖRGY. Nemzeti Könyvtár. Történelem. Bp. 1. kiadás: 1958.; 2., bővített kiadás: 1975.

³ Йордан Иванов: Български старини из Македония. София, 1970. 311—313.

⁴ В. Н. Златарски: Словенското житие на Св. Наум от XVI век. Списание на Българска Академия на науките. кн. XXX. София, 1925. 1—18.

zad közepén adták ki.⁵ Ezt az életrajzot szintén lefordították egyházi szlávra. A késői szerb egyházi szláv fordítás nyugat-bolgár elemeket is tartalmaz. Ez a szöveg is egy példányban maradt fenn, és egy Szt. Naumnak szentelt szluzsbában található. A II. legendához hasonlóan ezt a szöveget is a belgrádi Nemzeti Könyvtár őrzi. Semmi új és lényeges adatot nem tartalmaz, csupán a szent kultuszának terjesztését szolgálja. P. A. Lavrov adta ki.⁶

Szt. Naum IV. legendája is görög nyelvű. Az athéni Nemzeti Könyvtár 827. jelzetű kódextöredékében található, amelyet Georgios domestikos másolt 1646-ban. E legendát Ohriddan a XIII. században írták. I. Dujčev szerint az ismeretlen szerző megbízható szláv források alapján dolgozott, ezért forrásértéke jelentős. Az életrajz szemelvényeit I. Dujčev adta ki alapos tanulmány kíséretében.⁷

Visszatérve Szt. Naum — számunkra itt és most fontos — I. legendájára, annak szövegét az athosi Zographos kolostor 47. jelzetű prologia őrzi, amelyet a 307v levélen található bejegyzés szerint Ivan Milošev másolt egy Piskopie nevű faluban. A vízjegy alapján megállapítható, hogy a másolás a XV. században történt. A legendát tartalmazó kódexet J. Ivanov, illetve P. A. Lavrov fedezte fel. Csak ez az egy, szerb egyházi szláv nyelvű példánya ismeretes. Szt. Naum I. legendájának forrásértéke rendkívül nagy. J. Ivanov a következőképpen méltatja a művet: „régisége és történeti hírei alapján, amelyeket egyszerűen, retorika nélkül fejt ki, elsőrendű forrás a Cirill—Metódtanítványok életről.”⁸ P. A. Lavrov szerint „Szt. Naum életrajza rövidege ellenére is nagyon értékes a benne található tényszerű adatok miatt. Ezek az adatok nemcsak magára Szt. Naumra nézve fontosak, hanem a korra is, amelyhez tartozik.”⁹

Szt. Naum I. legendájának több kiadása van, amelyek J. Ivanov, illetve P. A. Lavrov alapvető kiadására mennek vissza. J. Ivanov betűhű kiadásban adta ki a legendát 1908-ban,¹⁰ míg P. A. Lavrov ugyancsak betűhű kiadásban és az eredeti fotókópiájával együtt tette közzé 1907-ben.¹¹ Az első kiadásokat a szövegpublikások egész sora követte. J. Ivanov alapvető munkájának újabb kiadásai (a 2. kiadás 1931-ben, a 3. kiadás 1970-ben jelent meg) mellett megemlíthjük B. Angelov és M. Genov értékes kiadását.¹² Kiadta továbbá V. Sl. Kiselkov,¹³ I. Dujčev,¹⁴ M. Weingart,¹⁵ M. Kusseff.¹⁶ A szövegpublikáció cseh fordítással együtt megjelent a Magna Moravia forrásait számbavevő cseh kiadványban is.¹⁷ A bolgár kiadások tartalmazzák a szöveg modern bolgárra való fordítását. Legutóbbi bolgár fordítása K. Kuev munkája.¹⁸ M.

⁵ *Иван Дуйчев: Пространно гръчко житие и служба на Наум Охридски. Константин—Кирил Философ. Юбилеен сборник по случай 1100 годишнината от смъртта му. София, 1969. 268.*

⁶ *П. А. Лавров: Жития Св. Наума Охридского и служба ему. Известия Отделения русского языка и словесности. т. XII, кн. 4, СПб, 1907. 23—26.*

⁷ *Иван Дуйчев: Пространно гръчко житие и служба на Наум Охридски. Константин—Кирил Философ. Юбилеен сборник по случай 1100 годишнината от смъртта му. София, 1969. 265—279.*

⁸ *Йордан Иванов: а 3. jegyzetben i. m. 305.*

⁹ *П. А. Лавров: а 6. jegyzetben i. m. 37.*

¹⁰ *Йордан Иванов: а 3. jegyzetben i. m. 1. kiadása.*

¹¹ *П. А. Лавров: а 6. jegyzetben i. m.*

¹² *Б. Ангелов—М. Генов: Стара българска литература. София, 1922. 157—160.*

¹³ *В. Сл. Киселков: Свети Климент Орхидски. София, 1941. 142—144.*

¹⁴ *Иван Дуйчев: Из старата българска книжнина, ч. I, София, 1943. 60—62.*

¹⁵ *M. WEINGART: Texty ke studiu jažyka i pisemnictví staroslověnského. Praha 1949. 187—188.*

¹⁶ *MÉTHODIE KUSSEFF: St. Nahum. The Slavonic and East European Review 29 (1950—1951) 142—143.*

¹⁷ *Magna Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas Philosophica 118. Brno 1967. 177—179.*

¹⁸ *П. Динев—К. Кув—Д. Петканова: Христоматия по старобългарска литература. София, 1967. 124—127.*

Kusseff angolra,¹⁹ R. Večerka csehre,²⁰ J. Stanislav²¹ és P. Ratkoš²² szlovákra is lefordította. Van latin fordítása is, amelyet mindjárt az első szövegközlés után készített Fr. Snopek.²³

Tekintettel arra, hogy Naum I. legendájának szláv szövege elérhető kiadásokban a magyar kutatók rendelkezésére áll, de mind a mai napig nem készült a legendáról magyar fordítás, eltekintünk a szláv szöveg közreadásától s megelégszünk a magyar fordítás publikálásával, amely transláció J. Ivanov és P. A. Lavrov alapvető kiadása alapján készült. A szöveg könnyebb megértését néhány jegyzettel segítjük elő. Fordításunkban az a cél vezetett, hogy minél pontosabban adjuk vissza az eredeti szöveg tartalmát és néhány sajátosságát.

„December hónap 23. napja. Tiszteletreméltó atyánknak, Naumnak az emlékezete.

Íme, testvéreim, ne maradjon megemlékezés nélkül ennek a boldog Kelemennek testvére,^a barátja és szenvedéseinek társa, Naum prezvíter sem, aki vele együtt sok bajt és szenvedést viselt el az eretnekektől. Amikor püspökké állították Kelemen,^b ugyanaz az igazhitű cár,^c Simeon elküldte Naumot, az ő barátját tanítóskodásra az ő helyére.^d És ő szintén ugyanolyan, istennek tetsző dolgokat véghezvive gyermekkortól haláláig megőrizte szüességét. Ő kolostort — a szent Arkangyalok templomát — építtetett magának a Fehér-tó^e forrásánál, és a tanítóskodásban maradt hét évig. [Miután] elhagyta tanítói hivatását és a kolostorba ment, tíz évet élt. Halálakor felvette a szerzetesi rendet. Így pihent meg az Úrban békességben december hó 23-án. És íme, legyen ismeretes, hogy Naum prezvíter hat évvel Kelemen püspök előtt halt meg.^f

És bizony legyen tudtára minden tisztelőjének, hogy — amint már előbb megírtuk — az eretnekek^g egyeseket sokszor kínoztak, másokat pedig — prezvítereket és diakónusokat — pénzért eladtak a zsidóknak.^h A zsidók őket megragadva Benatkibaⁱ vitték. És alighogy eladták őket, isteni gondoskodás révén éppen akkor a császár embere^j Benatkiba jött Konstantinápolyból^k a császár dolgában. És miután tudomást szerzett róluk és kiváltotta a császár embere és fogva őket elvitte Konstantinápolyba,

¹⁹ METODIE KUSSEFF: a 16. jegyzetben i. m.

²⁰ Magnae Moraviae fontes historici II. a 17. jegyzetben i. m. 178—179.

²¹ J. STANISLAV: Životy slovanských apoštolov Cyrilla a Metoda v legendach a listoch. Tur. Sv. Martin 1950.

²² P. RATKOŠ: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava 1964.

²³ FR. SNOPEK: Konstantinus-Cyrillus und Methodius, die Slavenapostel. Kremsier 1911. 429—431.

^{a)} Egyes kutatók szerint nincs kizárva annak lehetősége, hogy Naum Kelemen vér szerinti testvére volt.

^{b)} Kelemen kutmičevicai püspök lett 893 után.

^{c)} Simeon 924-ben vette fel a cári címet.

^{d)} Korábban Kelemen Nyugat-Bulgáriában tanítóskodott.

^{e)} Az Ohridi-tavat óbolgárul görög hatásra Fehér-tónak hívták.

^{f)} Kelemen 916. júl. 27-én halt meg.

^{g)} A morvaországi katolikus német-papság, amelyik Metód tanítványaitól eltérő egyházpolitikai és teológiai elveket vallott.

^{h)} Erről megemlékezik a Theophylaktos által óbolgár források alapján összeállított Kelemen-legenda is. Ld. Magnae Moraviae fontes historici II. a 17. jegyzetben i. m. 227.

ⁱ⁾ Velence nevének cseh alakban való használta (~ cseh Benatky = Velence) a legenda archaikus voltának és nagy forrásértékének egyik bizonyítéka, ezért eredeti alakjában hagyjuk meg a fordításban is. Ld. II. A. Лавров: a 6. jegyzetben i. m. 49.

^{j)} A császár embere a bizánci βασιλικός ἄνθρωπος -terminus tükörfordítása. A görögben a császári követeket nevezték így.

^{k)} Az óbolgár Carigrad helyett a bizánci főváros bizánci görög formára (ἡ Κωνσταντινούπολις) visszamenő elnevezését használja a szerző, ami az életrajz hitelességének bizonyítékai közé tartozik.

és jelentést tett róluk Vaszilij cárnak.¹ És visszahelyezték tisztükbe és rendjükbe mint prezvitereket és diakónusokat, ahogyan azelőtt is voltak. És szolgálatokat adtak nekik. És a rabságban senki sem halt meg, hanem egyesek Konstantinápolyban a császároktól támogatva^m megnyugodtak, mások a bolgár földre jöve nagy tisztelettel nyugalomra letek.

A Morva föld pedig, ahogyan azt megjósolta volt Szt. Metód érsek,ⁿ a végbevitt törvénytelen dolgai és eretnekségei miatt és az igazhítű atyák üldözése és az eretnekektől elszenvedett szenvedései miatt, akiknek [ti. a morvák] hittek, hamarosan elnyerte büntetését az istentől. Nem sok év múltán eljöttek a ugrok [magyarok], egy peon nép,^o és elfoglalták földjüket és elpusztították azt. Mert akiket az ugrok nem ejtettek foglyul, a bolgárok közé futottak. És elnéptelenedett földjük az ugrok hatalmában maradt.

Én nyomorult pedig, ó testvérek, sok keserűséget [átéltem] a mi megboldogult atyáink emlékezete miatt, akarva megtalálni teljesebb életrajzukat, amelyeket azok írtak meg, akik ismerték egész életüket hosszú időn át halálukig, de nem leltem meg. Mert én keveset tudok, csak azt, amit nekem maguk megboldogult atyáink elmondtak.^p Kényszerültem írni,^q és nem mertem, mert arra törekedtem, hogy több megírt [dolgot] találjak. És hogyha mégis valaki mások által írottat talál, ne rója fel nekünk szegényeknek és tanulatlanoknak, mert legyen ismeretes, hogy ennél többet cselekedtek atyáink, és sok csodát véghezvittek. De [csak] egynémelyet mondtak el nekünk, másokat pedig szerénységük miatt eltitkoltak.

És ime, én magam beláttam ezt, mivelhogy engem többször biztatott a püspök, aki szintén ennek a megboldogult Kelemennek a tanítványa volt, Marko, aki a devoli püspökségben püspök volt.^r Negyedik szláv nyelvű^s püspök volt Devolban. Mert reménykedtünk [mi ketten vele], hogy ezen megboldogult atyáink imádságától malszotyt is, kegyelmet is nyerünk és bűnbocsánatot a mi kegyelmes istenünktől, aki megmondta, hogy »aki befogadja a prófétát próféta nevében, prófétának jutalmát veszi«. És ismét megmondta az isteni apostol, Pál: »Emlékezzetek meg a ti előljáróitokról, akik szólották néktek az isten beszédét és figyelmeztvén az ő életök végére, kövessétek hitöket.«^t Ezért mi is, ó testvéreim, utánozzuk ezeknek a megboldogult atyáinknak életét, akik szüzességüket és tisztaságukat teljesen megőrizték. Sok bajt és veszedelmet elszenvedtek az igaz isteni hitért, azért, hogy mi is elnyerjük velük együtt

¹⁾ I. Basileios császárról van szó, aki 886. aug. 29-ig uralkodott. Tehát a fent leírt események és Metód tanítványainak kiváltása ez előtt a dátum előtt történt.

^{m)} Valószínű, hogy I. Basileiosra és VI. Leóra (886—912) utal a szerző.

ⁿ⁾ Metód, a hagyomány szerint, nagy jóstehetséggel rendelkezett. Többek között megjósolta Svatopluk bukását is. Erre a Theophylaktos ohridi püspök által írt életrajz is utal. Ld. Magnae Moraviae fontes historici II. a 17. jegyzetben i. m. 215.

^{o)} A görög Παίoveς első alkalommal 1136-ban fordul elő, s attól kezdve a XVI. századig használják a magyarokra. A Παίoveς az ókorban eredetileg egy makedóniai népet jelentett, s ebben a jelentésben a bizánciak a bolgárookra is használják. Παυνοβία mint a magyarok lakóhelye már a X. századi forrásanyagban szerepel, s a Παυνοβίοι a magyarok archaizáló neve lesz a XII. században. Érdekes, hogy a Παυνοβίοι a XII. században a bolgárok nevéként is előjön. A XII. századot követően a Παίoveς forma kiszorítja. Ld. GYULA MORAVCSIK: Die archaisierenden Namen der Ungarn in Byzanz. Byzantinische Zeitschrift 30 (1929—1930) 248—249. Új kiadása: GYULA MORAVCSIK: Studia Byzantina. Budapestini 1967. 321.

^{p)} A szerző Naum és Kelemen közvetlen tanítványa lehetett, és néhány életrajzi adatot tőlük maguktól hallott.

^{q)} Marko devoli püspök unszolására.

^{r)} A devoli eparhia az Ohridi-tótól délre terült el.

^{s)} A szláv nyelven beszélő első püspökök valószínű sorrendje: Metód, Preslavi Konstantín, Ohridi Kelemen és Marko.

^{t)} A két bibliai idézet forrása: Math. 10, 41; Ad Jud. 13, 7.

az örök boldogságot a mi urunk Jézus Krisztusban. Övé és az Atyáé és a Szentléleké a dicsőség most és mindörökké. Amen.”

Naum I. legendája, valamint más, elsősorban a Cirillre és Metódra vonatkozó görög és óbolgár források alapján rekonstruálhatjuk Naum életének legfontosabb eseményeit.

Szt. Naum a hét szláv felvilágosító szent (Konstantín—Cirill, Metód, Kelemen, Naum, Gorazd, Angelarij és Sava) egyiké. Igen korán csatlakozott Konstantín—Cirillhez és Metódhoz. Elkísérte őket morvaországi missziójukra. Mint hozzájuk közel álló tanítvány Kelemennel, a későbbi püspökkel együtt velük ment Rómába is, ahol II. Adrián pápa 867-ben Kelemennel egyetemben pappá szentelte. Konstantín—Cirill halála után hűségesen követte Metódot Kocel udvarába, majd Morvaországba. Metód halála (885) után Kelemennel és Angelarijjal együtt Bulgáriába menekült, ahol Boris-Mihail fejedelem támogatását élvezte. 886—893 között Preslavban élt a fővárostól nem messze levő Szt. Pantelejmon kolostorban, amely az ún. preslavi iskola székhelye volt. 893—900 között Simeon megbízásából tanítóskodott. 900—910 között az általa alapított kolostorban visszavonulva élt. Csak halálakor vette föl a szerzetesi rendet, addig mint prezviter a papi rendben tevékenykedett.

Naum irodalmi működéséről nem tudunk semmi biztosat. Ám ha maga nem is fejtett ki irodalmi tevékenységet,²⁴ jelentős szerepet játszott mindkét óbolgár íróiskola — a preslavi és az ohridi — megszervezésében és az óbolgár írók felkészítésében. Preslavi Konstantín tanító evangéliuma előszavában elmondja, hogy Naum biztatására írta művét.²⁵

A források alapján Naum alakja úgy áll előttünk mint Konstantín—Cirill és Metód hű tanítványa, aki visszahúzódó, magányosságot kedvelő, csendes és szerény, introvertált egyénisége mellett is rendkívül sokat tett az óbolgár irodalom megteremtéséért és a két szláv apostol tanainak terjesztéséért. Érthető tehát az az érdeklődés, amely személye iránt mind életében, mind halála után megnyilvánult. Ezt az érdeklődést kívánta kielégíteni az ismeretlen életrajzíró, aki Marko püspökkel együtt Kelemen tanítványa volt. Soraiból az is kiderül, hogy személyesen ismerte Naumot, akit Marko már nem ismert. Ebből arra következtethetünk, hogy az ismeretlen szerző Naummal korábban ismerkedhetett meg, esetleg a Naum által alapított ohridi Arkangyal-kolostorban, és csak a szent halála után került ismeretségbe Markóval, akivel együtt Kelemen tanítványa lett.

A legenda első mondataiból gyanítható, hogy szerzője előzőleg megírta Kelemen rövid óbolgár nyelvű életrajzát is,²⁶ amely ugyan nem maradt ránk, de Theophylaktos ohridi püspök ismerte és felhasználta a Bíos Klémentos című görög nyelvű részletes életrajz, az ún. Bolgár legenda megírásakor. E. Georgiev szerint az ohridi iskolából került ki az óbolgár irodalom négy legkorábbi önálló, egységes ciklust alkotó vitája: a rövid Konstantín—Cirill-legenda, Metód és Kelemen rövid életrajza, valamint Naum I. legendája.²⁷

Mindez arra utal, hogy Naum I. legendája igen korai. Erről tanúskodnak a mű történeti utalásai is. A szerző Kelemen halála (916) után alkotott. Művében Simeont cárnak titulálja, ami arra vall, hogy 924 után készült a legenda. I. Dujčev szerint a mű a X. század harmadik vagy — legkésőbb — negyedik évtizedében keletkezett Petăr

²⁴ Van olyan vélemény is, hogy azonos lenne Černorizec Chrabăr óbolgár íróval. Ld. Mały słownik kultury dawnych słowian. Szerk. LECH LEŚCIEJEWICZ. Warszawa 1972. 250.

²⁵ П. Динев — К. Кув — Д. Петканова: а 18. jegyzetben i. m. 45.

²⁶ Йордан Иванов: а 3. jegyzetben i. m. 309.

²⁷ Емил Георгиев: Родината на Кирило-Методието дело. Константин-Кирил Философ. София, 1969. 36. Разцветът на българската литература в IX—X в. София, 1962. 82—83.

uralkodása alatt (927—969).²⁸ Nemcsak a külső, történelmi események utalnak az életrajz korai eredetére, hanem a mű nyelve, elsősorban szókinccse. Szt. Naum I. legendája az óbolgár hagiográfiai irodalom értékes alkotása, amely annak ellenére, hogy csak XV. századi szerb egyházi szláv másolatban maradt fenn, megőrizte az eredeti archaikus szókinccsét. A szókinccs archaikus elemének vizsgálatával P. A. Lavrov foglalkozott, aki meggyőzően kimutatta, hogy a mű lexikája a legrégebb óbolgár kanonikus és világi irodalom szókinccsével mutat prázuzamot.²⁹ Konstantinápoly és Velence nevének sajátos formája arra enged következtetni, hogy a szerző e neveket azoktól hallotta, akik az események részesei voltak.³⁰ Valószínű ugyanis, hogy a Velencében és Konstantinápolyban megfordult Círill-tanítványok úgy nevezték ezeket a városokat, ahogyan ők azt Bizáncban, illetve Morvaországban hallották. Ezért nem tartották szükségesnek, hogy az óbolgár variánst használják. Mindez fokozza a mű forrásértékét.³¹ Az általunk ismert szakirodalom alapján megállapítható, hogy Naum I. legendáját hiteles, korai műnek tekintik a kutatók, amelynek megbízhatóságát illetően nem merülnek fel kétségek.

Naum legrégebb legendáját a magyar tudományossággal Moravcsik Gy. ismertette meg 1930-ban,³² de még 1934-ben is teljes joggal írhatta, hogy „e forrás eddigelé a magyar tudományos irodalomban teljesen ismeretlen maradt”.³³ Ugyancsak ez alkalommal a Naum-legendát magyar vonatkozásának tartalmi ismertetésekor Moravcsik Gy. olyan értelmet tulajdonított a szövegnek, miszerint „az ugri, e »peon nép« bejövetelek a bolgárok elmenekültek és földjüket átengedték a magyaroknak. E tudósítás az egyedüli a külföldi források közül, amely a magyarországi honfoglalás előtti bolgárokról megemlékezik.”³⁴ Napjaink magyar történelmi irodalma Moravcsik Gy. értelmezése alapján idézi a Naum-legendát. Bóna I. szerint a magyar honfoglalás előtti Kárpát-medencei (alföldi) bolgár uralomról „Szent Naum élete... csak annyit árul el, hogy a »peon« (pogány) magyarok támadása elől a bolgárok elmenekültek s elhagyták földjeiket.”³⁵ Hasonló interpretációt ad az erdélyi és Maros-vidéki bolgár ellenállásnak a magyar honfoglaláskor történt összeomlásáról Györffy Gy. is: „Mint a közel egykorú Naum-életrajz írja, a bolgárok — nyilván a zsupánok és vitézek — elmenekültek, és átengedték földjüket a bejövő »ugroknak«.”³⁶

Semmi kétség nem fér hozzá, hogy mind Moravcsik Gy., mind a bizonyonyal ő utána indult történészek értelmezése téves. A passzus csak egyetlen interpretációra nyújt lehetőséget, arra, hogy — amint ezt a Naum-legendát szövegének korábbi kiadói is megjegyezték³⁷ — a magyar honfoglaláskor nem a bolgárok menekültek haza Bul-

²⁸ Иван Дуичев: az 5. jegyzetben i. m. 265.

²⁹ П. А. Лавров: a 6. jegyzetben i. m. 49.

³⁰ Емил Георгиев: a 27. jegyzetben másodikként i. m. 337—339.

³¹ Naumra vonatkozólag részletes irodalom található 1940-ig a következő bibliográfiákban: Г. А. Ильинский: Опыт систематической кирилло-мефодьевской библиографии. София, 1934. 31.; Л. М. Попруженко—Ст. Романски: Кириллометодиевска библиография за 1934—1940 год. София, 1942. 113.

³² GYULA MORAVCSIK: az o) jegyzetben i. m. 248., illetve 321.

³³ MORAVCSIK GYULA: A magyar történet bizánci forrásai. A magyar történettudomány kézikönyve I. kötet — 6/b. füzet. Bp. 1934. 132. old. 3. jegyz.

³⁴ Uo. 131.

³⁵ BÓNA ISTVÁN: Magyarország régészete és története a római uralom végétől a honfoglalásig. Doktori értekezés. Kézirat, é. n. [1971] 375—376.

³⁶ GYÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalásról újabb történelmi kutatások tükrében. Valóság 16 (1973) 7. sz. 11. E mondat hiányzik abból a bevezetésből, amelyet Györffy György a 2. jegyzetben idézett mű 2. kiadása elé írt.

³⁷ П. А. Лавров: a 6. jegyzetben i. m. 46.; METODIE KUSSEFF: a 16. jegyzetben i. m. 148.; Magnae Moraviae fontes historici II. a 17. jegyzetben i. m. 179. old. 10—11. jegyz.

gáriába, hanem a morvák futottak el a bolgár földre. Ezt a — már a Naum-legendából kézenfekvőként adódó — magyarázatot a gyér forrásanyagból Konstantinos Porphyrogenetos híradása erősíti meg. A tudós császár elmondja, hogy a morvák között viszály és meghasonlás támadt, „belháborút indítottak egymás ellen, s jöttek a türkök [= magyarok], teljesen tönkretették őket és elfoglalták országukat, amelyben most is laknak. A [morva] nép maradékai szétszéledve a szomszédos népekhez, a bolgárokhoz, türkökhöz, horvátokhoz és a többi néphez menekültek.”³⁸

A magyar történeti szakirodalomban évtizedek óta tévesen magyarázott mondat valós interpretációja helyreállításával elesett az egyetlen külföldi forrás is, amely kifejezetten bolgárokat említett volna közvetlenül a magyar honfoglalás időszakában a Kárpát-medencében. Ez persze nem jelentheti a bolgár jelenlét kiiktatását a 895—896 körüli Kárpát-medencéből. A Fuldai Évkönyv 892-re tett feljegyzése a frankok követségéről a (nyilván erdélyi) sókereskedelmet (illetve sótermelést) kezükben tartó bolgárokhoz³⁹ elég erővel bír a Naum-legendá tévesen értelmezett „adatának” elvetése után is a bolgárok Kárpát-medencei (erdélyi) jelenlétére a magyar honfoglalás előestéjén. Ha „új” forrásértelmezésünk a 890-es évek első felének Kárpát-medencei etnikai összetételéről eddig formált ismereteinket lényegesen nem is befolyásolja, mindenesetre az a körülmény, hogy a Naum-legenda magyar vonatkozású helye csak évtizedekkel a forrás felfedezése után nyeri el a magyar tudományosságban a helyes magyarázatot, annál hangsúlyosabban húzza alá részint az eredeti források gondos tanulmányozásának szükségességét, részint pedig az értelmezés helyes megadásához kívánatos komplex vizsgálódás elengedhetetlen voltát.

³⁸ MORAVCSIK GYULA: *Bíborbanszületett Konstantín A birodalom kormányzása*. Bp. 1950. 180—181.

³⁹ ALBINUS FRANCISCUS GOMBOS: *Catalogus fontium historiae Hungaricae I*. Budapestini 1937. 132.

НАИБОЛЕЕ ДРЕВНЕЕ ЖИТИЕ НАУМА И ОБРЕТЕНИЕ РОДИНЫ ВЕНГРАМИ

Цель работы — двойная: сообщает основные сведения о первом житии Наума вместе с венгерским переводом этого жития. Затем оценивает информацию жития, относящуюся к венграм с точки зрения ранних венгерско-болгарских связей, уточняет имеющееся историко-лингвистическое объяснение венгерской историографии. По правильному толкованию жития в конце IX в. не болгары ушли домой из Карпатского бассейна, а моравы убежали в Болгарию.

Gyula Kristó—Imre H. Tóth:

LA PLUS ANCIENNE LÉGENDE DE NAUM ET L'ARRIVÉE DES HONGROIS DANS LE BASSIN DES CARPATES

Les auteurs de l'étude publient d'abord la traduction hongroise de la légende n° I en y ajoutant, à titre d'information, les données de base de la légende même. Ensuite, ils mettent au jour les renseignements que comporte le texte sur les Hongrois et les analysent en fonction des premiers rapports hungaro-bulgares. Pour conclure, ils apportent une correction à l'interprétation traditionnelle hongroise de cette source. Selon l'interprétation exacte de cette source, à la fin du IXe siècle, ce ne sont pas les Bulgares qui se retirent du Bassin des Carpates pour rentrer chez eux, mais les Moraves qui, fuyant les Hongrois, vont en Bulgarie.